

SLOVENISTIKA 10

SZERKESZTETTE
Lukácsné Bajzek Mária

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2017

Megjelent az ELTE támogatásával

SZAKMAI LEKTOROK

Jožica Čeh Steger

Zsilák Mária

NYELVI LEKTOR

Mladen Pavičić

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-284-885-3

VSEBINA

Uvod

Marija Bajzek Lukač.....	7
--------------------------	---

Marko JESENŠEK

Internacionalizacija in vloga slovenskega jezika v univerzitetnem izobraževanju.....	9
---	---

István LUKÁCS

Prešernova in Petőfijeva »Železna cesta« Pot do ljubezni in svobode.....	19
---	----

Miran HLADNIK

Novo od Prešerna.....	29
-----------------------	----

Vlado NARTNIK

Od nedoločne do določne oblike slovenskih pridevnikov.....	39
---	----

Miran ŠTUHEC

Lirika Uroša Zupana do l. 2000.....	47
-------------------------------------	----

Mojca SMOLEJ

Psevdohipotaktične konstrukcije. Primer členkovnih stavkov.....	59
--	----

Silvija BOROVIK

Tematika večkulturnosti, medkulturnosti in identitete v izbranih esejih Aleša Debeljaka.....	71
---	----

Mihaela KOLETNIK

Frazemi s sestavinama <i>pes</i> in <i>maček</i> v gornjeseniškem govoru.....	87
--	----

Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ	
Mednarodno sodelovanje v mreži slovenistik na tujih univerzah.....	103
Tone SMOLEJ, Mladen PAVIČIĆ	
Josip Ogrinec in Madžarska.....	117
Natalija ULČNIK	
Raba oblike <i>človeki</i> v slovenščini.....	129
Damjan HUBER	
Besedilna fonetika v slovenskih pravopisnih in pravorečnih priročnikih.....	143
Mira IVIČ KRAJNC	
Humorja ni nikoli preveč ... ali pač.....	157
Blanka BOŠNJAK	
Žanrske prvine v sodobni slovenski kratki prozi.....	169
Alma VÁRKONYI	
Odnos do Boga v poeziji Jánosa Pilinszkega in Edvarda Kocbeka.....	181
Gergely BAKONYI	
Recepcija sodobne slovenske književnosti v luči prevodov.....	191
Előd DUDÁS	
Pretekli časi v Martjanski pesmarici.....	199
György RÁGYANSZKI	
János Fliszár in njegov slovensko-madžarski slovar.....	209
Marija BAJZEK LUKAČ	
Razvoj besedilnih vrst in jezika pri prekmurskih evangelikičanskih pisateljih 18. stoletja.....	217

Razvoj besedilnih vrst in jezika pri prekmurskih evangeličanskih pisateljih 18. stoletja

MARIJA BAJZEK LUKAČ

*Filozofska fakulteta Univerze Loránd Eötvös Múzeum krt. 4/D,
1088 Budapest, bajzek.maria@btk.elte.hu*

Razvoj slovstva in knjižnega jezika prekmurskih evangeličanov se začne na začetku 18. stoletja in je proti koncu stoletja v polnem razmahu. Z jezikom se razvijajo tudi besedilne vrste, ob katekizmi in v njih se pojavljajo molitve in pesmi, v prevodu Nove zaveze pa najdemo različne oblike predgovorov in razlag, ki niso dobesedno prevedeni iz madžarščine, temveč skrbno presajeni v prekmurščino. Prispevek ta razvoj spremlja ob predstavitvi prizadevanj madžarskih evangeličanov, ki so se ob svojem profiliranju zavzemali za lasten prevod Biblije, s pestrostjo besedilnih vrst in razvojem madžarščine pa so utrjevali svojo versko in nacionalno pripadnost.

A muravidéki szlovén evangélikusok irodalma és irodalmi nyelve a 18. század elején indul fejlődésnek és a század vége felé eléri csúcspontját. A nyelv fejlődésével új szövegtípusok is megjelennek, illetve továbbfejlődnek, a katekizmusok mellett és a katekizmusokban megjelennek a vasárnapokra és ünnepekre szánt imádságok és énekek, az Újszövetség-fordításban pedig különböző előszók és magyarázatok is, amelyek azonban nem szolgai fordítások a magyar nyelvből, hanem gondosan illeszkednek a muravidéki szlovén nyelvbe. A tanulmány a muravidéki szlovén szövegek és nyelv fejlődésének bemutatása mellett rámutat a magyar evangélikusok azon törekvésére, hogy saját Biblia-fordításuk legyen és hogy a szövegfajták sokszínűségével segítsék a magyar nyelv fejlődését, fejlesztését, továbbá vallási és nemzeti hovatartozásuk megerősítését.

Ključne besede: prekmurski evangeličani, besedilne vrste, pietizem, utrjevanje verske in nacionalne pripadnosti

Kulcsszavak: muravidéki szlovén evangélikusok, szövegfajták, pietizmus, vallási és nemzeti hovatartozás megerősítése

Uvod

Prekmurski evangeličani so v 18. stoletju prevedli in napisali več katekizmov, ki so jih uporabljali pri verski vzgoji. Katekizmi so zbirka vprašanj in odgovorov, vsi pa poleg temeljnih nauk vsebujejo tudi pesmi in molitve. Obravnavani prekmurski evangeličanski pisci ne prinašajo novih besedilnih vrst, saj molitve in pesmi najdemo tudi v najstarejših slovenskih spomenikih, oboje so nadgradili slovenski protestanti. Molitve, pesmi, katekizmi in prevodi svetega pisma prekmurskih evangeličanov služijo istemu namenu kot v času osrednjeslovenskega protestantizma v 16. stoletju. Pietisti, med njimi tudi madžarski evangeličani, s katerimi so prekmurski pisatelji delovali v Nemescsóju (Čobi) in na območju širšega Zahodnega Podonavja, so poudarjali prav pomen molitve in pesmi, pisali so katekizme, končni cilj pa jim je bil evangeličanski prevod svetega pisma. Pri prekmurskih pisateljih 18. stoletja lahko spremljamo vsebinski, miselni in jezikovni razvoj teh besedilnih vrst, ki svoj vrhunec dosežejo v prevodu Nove zaveze.

PROTESTANTI IN EVANGELIČANI NA OBMOČJU ZAHODNEGA PODONAVJA

Lutrove ideje so se zgodaj uveljavile na narodnostno mešanem Zahodnem Podonavju. V mestih (Sopron, Kőszeg, Sárvár, Győr ...) in na veleposestvih so ljudje že leta 1522 brali Lutrove knjige, ki so jih priskrbovali trgovci. Že zgodaj so imeli svoje duhovnike, po verskem miru, sklenjenem leta 1555 v Augsburgu, so se tudi javno ločili od Rima. Prekmurska naselja, ki so spadala pod Széchyje in Batthyányije, so protestantske duhovnike zgodaj zamenjala z evangeličanskimi. Prekmurske slovenske evangeličanske fare so se zgodaj pridružile zahodnopodonavskemu okrožju, julija 1627 pa so po škofovem naročilu duhovniki István Lethenyei, István Zvonarics in János Terbócs opravili skrbno vizitacijo (Visitatio generalis Ecclesiarum Schlavo-vendorum). Ob vizitaciji

sestavljani zapisnik je še danes dragocen vir za raziskovanje Prekmurja v 17. stoletju. (Povzeto po Payru.) Na Zahodnem Podonavju so bili pomembni duhovni centri, v katerih so ustvarjali intelektualci, v njih so že od 16. stoletja nastajala pomembna dela v madžarskem jeziku. Tak center je bil Sárvár, kjer je leta 1541 izšel prevod Nove zaveze Jánoša Sylvestra. Nádasdy je na Sylvestrovo željo v Sárváru ustanovil tiskarno in šolo, Sylvester je leta 1539 objavil tudi madžarsko-latinsko slovnico z naslovom *Grammatica Hungaro-Latina*. V Sárváru je deloval tudi Mihály Zvonarics, ki je leta 1613 napisal katekizem, po njegovi smrti pa so izdali dva zvezka pridig z naslovom *Magyar Postilla* (Madžarska postila). Na tem območju je služboval slovenski tiskar Janž Mandelc in natisnil številna dela v madžarskem jeziku. Njegovo delovanje beleži tudi zgodovina madžarskega tiskarstva. V tem času so nastala številna druga verska in posvetna besedila, ta tradicija se je nadaljevala tudi kasneje. V 18. stoletju so se oblikovali novi centri, v težkih okoliščinah preganjanja so nastajala pomembna dela evangeličanov – pietistov. Na začetku 18. stoletja so v času preganjanja evangeličanov v Evangeličanski občini Zahodnega Podonavja cerkvene obrede zakonsko dovolili le v 8 krajih, in sicer v 4 artikularnih krajih (Nemescsó, Nemesdömölk, Nemeskér in Vadosfa) ter v štirih mejnih gradovih v Győru, Nagyvázsonyu, Várpaloti in Zalaszentgrótu. (Csepregi 2000: 21)

Pomemben center je postal Győr, kjer je s svojimi sodelavci deloval András Torkos, prevajalec Svetega pisma in katekizma, odličen duhovnik in znanstvenik. V Győru je začel delovati tudi György Bárány, njegov sin János Bárány pa je bil škof Zahodnega Podonavja, učitelj in pisatelj. Torkosev dober prijatelj in zvest sodelavec je bil János Szabó Sartorius, ki je bil od leta 1724 do leta 1756 učitelj in duhovnik v Čobi. Omeniti je treba tudi sina Józsefa Torkosa Andrása Torkosa, ki je uredil očetov prevod Nove zaveze in napisal predgovor h Küzmičevem prevodu Nove zaveze.

PIETISTI

Pietizem je bil reformacija po reformaciji, ustanovitelji in najpomembnejši predstavniki so bili Johann Arndt, Philipp Jacob Spener in August Hermann Francke. S svojim delovanjem so uresničevali Lutrova vzgojna načela. S ceste so pobirali osirotele otroke, odpirali so sirotišnice in brezplačne šole. Namen in bistvo pietizma je bilo versko in moralno reformiranje družbe s pomočjo vzgoje. Spodbujali so ponovno uvedbo ljudskega jezika, saj se je po Lutru ponovno uveljavila latinščina. Za mladino so ponovno pripravljali katekizme in prevajali Sveto pismo. Francke je načrtoval in postavljaj ustanove, želel je postati vzor in vzgajati učitelje tudi tujim narodom. Številni tujci, med njimi Madžari in prekmurski Slovenci, so študirali v Halleu, ki je bil vsaj tako privlačen, kot v času reformacije Wittenberg. V Halleu je študiral tudi Franc Temlin, ki je v svojem *Malem katekizmu* leta 1715 pokazal svojo zavezanost pietizmu (Rajhman 1997: 122) ter prosil pietiste, naj materialno podprejo prekmurske Slovence.

Pietistični vzgojitelji so se zavzemali predvsem za pouk v materinščini. Med Madžari so pouk in vzgojo v madžarščini že prej zagovarjali tudi drugi, npr. Komenski v Sárospataku. Istočasno je tudi János Apáczai Csere poudarjal, da je treba Madžarom znanost približati v njihovi materinščini. Njunim naukom je sledil Bárány, ki je skrbel za Madžare, Matija Bel pa je želel z madžarščino seznaniti tudi tujce in pripadnike narodnosti na Madžarskem.

USTVARJALNO DELO MADŽARSKIH EVANGELIČANOV

Madžarski evangeličani so na območju Zahodnega Podonavja v 18. stoletju v zgoraj omenjenih centrih, delno tudi v tujini, objavili pomembna teološka dela in praktične priročnike za potrebe evangeličanske cerkve. Poudarjali so prednost »biblijskega krščanstva« pred »katekizemskim krščanstvom«. (Csepregi 2009: 171) Zagovarjali so lasten prevod Svetega pisma, v kratkem času so objavili več prevodov Nove zaveze.

Objavili so številne pesmarice, pesmi so prevajali iz nemščine, kasneje pa so jih pisali tudi sami. Madžarska strokovna literatura evangeličanske pesmarice, ki so nastale v 18. stoletju, ocenjuje kot pravi uspeh in pomemben prispevek k razvoju madžarske kulture. Najpomembnejša pesmarica je bila *Zengedező mennyei kar* (Pojoči nebeški zbor), ki jo je uredil duhovnik iz Nemescsója Mihály Ács in je prvič izšla leta 1696 v Lötseju (Levoči) ter doživela številne ponatise. Pesmarico z istim naslovom, ki je izšla leta 1735 v Kőszegu, sta uredila György Bárány in Márton Vázsonyi. Novo pesmarico *Új zengedező mennyei kar* (Novi pojoči nebeški zbor) pa je uredil József Torkos in je leta 1743 prav tako izšla v Kőszegu. Obe sta v 18. stoletju doživeli številne ponatise. Tudi ti pomembni deli sta povezani z Nemescsójem, kjer sta delovala tudi Mihao Sever in Števan Küzmič. Novo pesmarico so ocenili kot vrhunski teološki in pesniški dosežek, ki ga je sestavila skupina navdušenih in poduhovljenih ljudi, v njej so videli blagodejen vpliv pietizma, s katerimi so se avtorji seznanili v Halleu. (Csepregi 2000: 35) V tem duhu sta Sever in Küzmič na koncu svojega katekizma dodala pesmi, saj so imele pomembno vlogo pri cerkvenih obredih in tudi v domačem okolju. Po podatkih, ki jih najdemo pri Bakošu, je Küzmič sestavil *Stari graduval*, sam pa ga je upošteval pri svojem *Novem graduvalu* (Novak 1976: 61). Na Madžarskem so o madžarskih pesmaricah nastale številne študije. V podnaslovu pesmarice *Zengedező mennyei kar* (Pojoči nebeški zbor) iz leta 1699 piše, da vsebuje lepe božje hvalospeve, hvalnice in druge madžarske pesmi. V kasnejših izdajah pa piše, da je pesmarica dopolnjena z več kot sto pesmimi, historijo Kristusovega trpljenja, Jeremijeve mi žalostinkami in propadom Jeruzalema. V podnaslovu Torkoseve nove pesmarice pa piše, da gre za graduale, ki vsebuje na novo urejene stare božje hvalospeve in duhovne pesmi za spodbudo vernikom ter nekaj molitev.

Na Madžarskem se je v 18. stoletju začel pravi razcvet molitvenikov, v molitvi se je izražala subjektivna pobožnost, milostna in čustvena književnost je premagala hladno pro-

testantsko ortodoksijo, okrepila se je puritanska pobožnost. (Szigeti 2002) V madžarskih evangeličanskih molitvenikih, katerih pobudniki so bili madžarski luterani, ki so študirali v Halleu, so se odražali pietizem, puritanska vzgoja in obujanje luteranske mistike. Prevedli so številna dela Arndta, Spenerja in Franckea, zaslediti pa je tudi vpliv nizozemskega pietizma. Med najpomembnejše in najbolj priljubljene molitvenike sodijo molitvenik Mihály Ácsa *Aranylánc* (Zlata verižica) 1696, h katerega ponovni izdaji iz leta 1734 je predgovor napisal György Bárány, Gergely Fábri in János Szabó Sartorius pa sta ga predelala za šolske namene. Molitvenik je napisal tudi András Torkos. Njegov *Engesztelő Áldozat* (Spravna žrtev) iz leta 1709 je kasneje doživel več izdaj. Med najlepše evangeličanske molitvenike s čudovitimi lirskimi molitvami uvrščajo molitvenik Györgya Hegyfalusija z naslovom *Centifolia*, omeniti pa je treba tudi molitvenik Jánosa Szabója Sartoriusa, ki vsebuje molitve iz zgoraj navedenih molitvenikov ter druge praznične molitve za praznike, ki so z izjemo treh latinskih prevedene iz nemščine v madžarščino.

Vire molitev je težko dokazati, gre za predelavo tujih molitev, največkrat je bil tudi vir za prevod. Pietisti so strmeli po prosto oblikovani, samostojni molitvi, pripravi vernikov na prosto molitev. Francke je v osnovni šoli z otroki vadil izmenično molitev, na glas, na posebnem mestu in s sklenjenimi rokami. Otroke je navajal na samostojno molitev z lastnimi besedami. Molili so v odmorih, med sprehodom, na poti (Payr 1908: 40-41). Ob nastajanju molitvenikov v 18. stoletju so se ukvarjali tudi s teorijo molitve, János Pap Szathmári obravnava teološki pojem molitve, notranje in zunanje oblike vedenja molečega človeka, Zsigmond Nagy Borosnyai, ki je bil znan tudi kot pisec posmrtnih govorov, pa svoje delo namenja vsem vernikom, da bi lahko tudi sami oblikovali kratke molitve, vernike odvajajo od molitvenikov, zanj je molitev pogovor z Bogom, molitev je prosta, nevezana, lirska meditacija. V tem času so nastali številni molitveniki, ki so jih napisali madžarski plemiči, dolga pa je tudi vrsta molitvenikov protestant-

skih duhovnikov. Raziskovalci poudarjajo, da literarna dela, ki so predmet šolskega izobraževanja, niso imela tolikšnega vpliva na ljudsko dušo in na oblikovanje nacionalnega jezika, kot so ga imeli molitveniki in pesmarice. Te molitve so na prižnice in samotno, tiho pobožnost nekaterih vnetih madžarskih evangeličanov največkrat prispele s posredovanjem krščanstva zahodnoevropskih narodov (Szigeti 2002). Molitev obravnavajo kot literarno zvrst, ki odraža družbeno resničnost.

PREKMURSKI EVANGELIČANSKI PISCI

Čoba (Nemescsó) je bila artikularni kraj, v katerem so imeli svojo versko skupnost Madžari, Nemci in prekmurski Slovenci. Mihao Sever Vanečaj je bil v Čobi duhovnik do leta 1751, Števan Küzmič pa učitelj in duhovnik od leta 1751 do leta 1755. Prekmurski pisatelji so bili v stiku z zgoraj omenjenimi avtorji, stičišče idej in spodbud je utegnila biti prav Čoba, saj so tam delovali pomembni madžarski evangeličani. Franc Temlin je imel tudi neposredne stike z nemškimi pietisti, saj je študiral v Halleu. Iz madžarske strokovne literature o delovanju evangeličanov na Zahodnem Podonavju je težko razbrati podatke o tem, kakšen odnos so imeli do slovenskih in nemških evangeličanov, ali so jih spodbujali k ustvarjanju v svoji materinščini. Dela, ki so nastala v prekmurskem jeziku, pa odražajo duh in miselnost tega časa, avtorji pišejo, prevajajo dela delno iz nemščine, delno iz madžarščine, zaslediti pa je tudi njihove lastne stvaritve.

KATEKIZMI

Katekizmi so bili temeljni priročniki za slovenske protestante in katoličane in tako tudi za prekmurske evangeličane. Protestanti in evangeličanski prevajalci ter pisci katekizmov so se zgledovali po Lutrovem Malem katekizmu iz leta 1529 in Velikem katekizmu iz leta 1530. Prva slovenska knjiga je bila Trubarjev Katekizem, prva knjiga v prekmurskem jeziku pa

je bil Lutrov Mali katekizem, ki ga je leta 1709 v madžarščino prevedel András Torkos, iz madžarščine pa ga je leta 1715 v prekmurščino prevedel Franc Temlin z naslovom *Mali katechismus, touje tou krátki návuk võre kerschanfzke dávno nigda, po D. Luther Martonni z szvétoga pifzma vkiup zebráni ino za droune Deczé volo szpifzani, zdaj pa na szlovenszki jezik prelofeni*. V otrokom namenjenem katekizmu so kratka, preprosta vprašanja in kratki, preprosti odgovori na 48 straneh. Na koncu katekizma so kratke molitve, in sicer jutranja molitev, molitev pred večerjo in po večerji ter bolnikova molitev.

Severov *Red zvelicsánsztva*. Poleg ednoga znamenüvanya Toga najpoglavitiefega recsenya Jedro szvetoga pifzma, vu kterom te Võre naivekfí artikulusi grúntani jefszo, ravno i tak niftere kratke molitve i pefzmi, vön dán zátó, dabi nei li fzamo drobna decza zetoga mleiko szpoznahya Bosjega, i Jesussa Kristussa zaimati mogli, fzebé vu nevoljái troustati, nego i sztareifi bi mogli fvoje. efche i vfza brátja vu Kristussi, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominiati, ino troustati iz leta 1747 obsega 96 strani, samo besedilo je obsežnejše in zahtevnejše. Zastavljenim vprašanjem sledijo odgovori in zgledi iz Nove zaveze na 96 straneh. Po Küzmičevem predgovoru k svojemu katekizmu naj bi bil Severjev *Red zvelicsnafztva* prevod iz nemščine. Na koncu katekizma so že daljše, bolj poglobljene molitve, pesmi, po Küzmiču je med temi veliko domačih, kar seveda drži, nekatere imajo tudi madžarski in nemški naslov, kot npr. Rana pesem – Ditsérlek Uram tégedet – Hválim jajz tebe, Gofzpodne, kar kaže na to, da so tudi prekmurski avtorji uporabili vse, kar je bilo dostopno, tako kot tudi madžarski evangeličani. Kot je razvidno iz naslova, katekizem ni namenjen le otrokom, ampak tudi odraslim, ki naj bi s pomočjo njega spoznali božja spoznanja in Jezusa Kristusa, se učili, opominjali in tolažili. Severjev katekizem kaže na kontinuiteto nastajanja prekmurskih slovenskih besedil, saj so zgledi in odlomki iz Nove zaveze jezikovno ustaljeni in izpiljeni.

Küzmičev katekizem, ki je izšel leta 1754 v Halleu z naslovom *VÖRE KRSZTSANSKE KRATKI NAVUK CSISZTE REJ-*

CSI BO'ZE VÖZEBRANI I NA NYOU vsejm vernim vu vsakom sküšavanji na podperanje, vu nevouli na pomaganje, vu smrti na troušt, ino potomtoga na vekivečno zveličanje, pouleg ništeri szpodobni molitev ino pejsen nazaj gori pocimprani (Kratki nauk krščanske vere, izbrane čiste božje besede v podporo vsem vernim v vseh skušnjavah, v pomoč v težavah, v tolažbo v smrti in potem večno zveličanje, nekaj nanovo sestavljenih pripadajočih molitev in pesmi), je obsežno delo, ki na 222 straneh vsebuje 545 vprašanj in odgovorov. Gre za Lutrov Mali katekizem, ki ga je Küzmič razdelil na šest delov in ga dopolnil s predgovorom. To ni samo prevod, ampak povzete in razširitev Lutrovega katekizma s številnimi zgledi iz Nove zaveze, psalmi itd. Besedila v primerjavi s Severjevimi kažejo jezikovni razvoj, jezikovna ubeseditve je normativno-sistemska urejena in utečena (Orožen 2010: 451), svojo dokončno, dovršeno podobo pa dobi v prevodu Nove zaveze. Na koncu katekizma so dolge, miselno poglobljene, zapletene molitve in pesmi. Po naslovu katekizma *szpodobni molitev ino pejsen nazaj gori pocimprani* (nanovo sestavljene pripadajoče molitve in pesmi) lahko sklepamo, da jih je na novo »cimpral«, torej se je ravnal po madžarskih pietistih in jih tudi sam sestavljal. Zgledi, ki so navedeni ob odgovorih na posamezna vprašanja, so iz Stare in Nove zaveze, kar kaže na to, da so prekmurski Slovenci že pred izidom Küzmičevega prevoda imeli prevode Biblije, mogoče je celo Küzmič sam prevedel Pentatevh (Orožen 2010: 458).

BESEDILNE VRSTE V PREVODU

v KÜZMIČEVEM PREVODU NOUVEGA ZAKONA

Küzmičev prevod *Nouvi zákon ali Testamentom Goszpodna nasega Jezusa Krsiztusa* (Halle 1771) ni zgolj prevod bibličnih besedil, ampak je zbirka različnih besedilnih vrst. Uvaja ga Predgovor Jožefa Torkosa, ki utegne biti Küzmičev prevod, po mnenju nekaterih raziskovalcev pa celo njegovo delo (Jesenšek 2013: 85), saj v njem podrobno piše o Slovanih, prekmurskih Slovencih, kranjščino pa primerja z jezikom, ki se

govori med Muro in Rabo (Küzmič 1771). Küzmičev prevod Nove zaveze je po strukturi besedil zelo podoben prevodu Györgya Báránya, Jánosa Báránya in Jánosa Sartoriusa, ki je leta 1754 izšel v Laubanu z naslovom *A' mi urunk Jesus Kristusnak Új testamentoma* (Nova zaveza našega gospoda Jezusa Kristusa). Tako kot trojica madžarskih evangeličanov je svoj prevod tudi Küzmič opremil s predgovori in razlagami, da bi bralcem pomagal razumeti biblično besedilo, tako kot so to učili pietisti. Predgovore najdemo pred vsako knjigo, pred pismom z naslovom Sz. Pavla apostola k – Rimlanczom piszani liszt (Pismo Rimljanom) v obeh prevodih najdemo dolg predgovor. Zanimivost besedila je, da je v madžarskem prevodu zapisano, da gre za Lutrov predgovor. (Bárány 1754: 709-716) Besedili – prevod v madžarščino in prekmurščino – se na številnih mestih vsebinsko in oblikovno popolnoma ujemata, toda v slovenskem prevodu le na koncu najdemo monogram D. M. L.

Vőra je nej cslovecse stímanje i fzen; steroga níki za vőro májó: i csi vídíjo, ka pobougsanye 'zítka i dobra dela ne nafledűjo i dőnök od vőre dofszta csűti i gućsati morejo, fzpáđnejo vu bloudnofzt i právjio; vőra je nej zadofzta, dobra dela trbej delati, csi fcsémo pobo'zni i zvelicsani biti. Zrok toga je: ka, gda fzlísijo Evangyeliom, tak ta fzpáđnejo i naprávjio zfzvoje moucsi mislejnye vfzrci, stero velť: jafz vőrjem. I tou za právo vőro dr'zijo. Ali liki je tou li cslovecsa náprava i zmislejnye, od steroga fzrcě nikaj ne vej: tak nikaj ne dela i nikse pobougsanye je ne nafzledűje.

A' Hit nem emberi vélekedés és álom, minéműt némellyek hitnek tartanak; és ha látják, hogy femmi jobbulás; se jó cselekedetek nem következnek, és még-is a' hitből jokat hallanak és tsatsognak, tehát olyan tévölgésbe esnek, hogy azt mondják: A' hit nem elégséges hanem cselekedeteket kell hozzá ragasztanunk, ha megigazúlni és idvezúlni akarunk. Oka ennek, hogy mikor hallják az Evangéliumot, tehát (a' magok nyomorúságoknak esmérte, és így igaz penitentzia nélkül) a' magok erejeből olyan gondolatra fakadnak, és mondják: Nő én hízek! És ezt mindjárt igaz hitnek állítják De a' minthogy tsak emberi költemény (hísfóriai esmért) és gondolat, mellyről a' szűv femmi nem tud, akképen nints-is femmi munkája, és femmi jobbulás nem követi azt.

Küzmičev prevod *Nouvi zákon* vse do danes velja za najpopolnejšo besedilo v prekmurskem knjižnem jeziku in prav o tem besedilu je bilo napisanih največ razprav. Tega besedila ne beremo kot prevod, ampak kot najbolj mojstrsko napisano

besedilo, v katerem so ohranjene vse značilnosti prekmurskega jezika, ki ne ovirajo izrazne moči besedila.

Küzmič je svojemu prevodu *Nouvoga zakona* dodal molitve in pesmi za nedelje in praznike. Tudi s tem je sledil tradiciji prevajanja Nove zaveze madžarskih evangeličanov v 18. stoletju, saj molitve najdemo tudi na koncu *Biblie Sacre*, ki je izšla v sodelovanju Matije Bela. Na koncu prekmurskega prevoda najdemo seznam epistol in evangelijev priporočenih za branje ob nedeljah in praznikih, nekaj epistol iz Stare zaveze ter molitve za nedelje in praznike. Epistole in molitve se skoraj v celoti ujemajo s tistimi, ki jih je na koncu svojega prevoda objavil András Torkos, ki svoje sklene z molitvijo *Templomnak vagy Oratóriumnak felszentelésekor olvasandó* (Molitev ob posvetitvi cerkvi ali oratorija). Küzmič pa jim doda še štiri, in sicer z naslednjimi naslovi: *Na pokouro dr'zanya dén*, *Po 'zétvi i brátvi hválo zdávanye*, *Vu orszácskom Szpraviscsi*, *Na Krála posztávlanyá i koronúvanye dén*, in z njimi molitvami izstopa iz kroga nedeljskih in prazničnih molitev ter bralce Biblije vabi k skupni molitvi tudi v posvetnih zadevah.

V molitvi *Vu orszácskom Szpráviscsi* je izražena prošnja za zbrane v državnem zboru v Požunu, ki je bil prvič sklican leta 1687:

... Profzimo te: posli knám tvojega fz. Dúlhà; naj on nász ravna vu etom nasem fzpráviscsi tak; da bode tvojemi fz. iméni na poshtenyè, nám i vszejm podlo'zán-csom nafim na telovno i dúševno zvelicsanye. Naj fze fzrécsa milofcsa ino ifztina, pravicza i mér fze naj obímleta po tvojem predrágom Színi Gofzpodni nafem Jezufi Krifztusi; ki fztebom in z-Dühom fz. 'zivè i gofzpodíjje na vfze veke. Amen.

Molitev *Na Krála posztávlanyá i koronúvamya dén* prosi za kralja, ki ne bode Roboam niti Jeroboám; nego Dávid, Salamon i Ezechiás; fteri bode tvoje matere czérkvi dojka i czejloga országa lübléni ocsa. Dáj nyemi dúgi i mirovni 'zítek: da i mi pod nyegovími perotami mirovni i pokojni zitek 'zivémo vu vfzój Bogá bojaznofzti i vposhtenyei tvojemi fz. iméni na poshtenyè, díko i hválo po tvojem fz. Színi Gofzpodni nafem Jezufi Krifztufi;

Molitev je verjetno nastala pred letom 1741, saj je bila istega leta Marija Terezija kronana za kraljico Madžarske.

Po analizi jezika in vsebine zgoraj omenjenih besedil je mogoče ugotoviti, da se besedila po vsebini in strukturi ujemajo z besedili madžarskih evangeličanov, s prevodi Nove zaveze Torkosa, Báránya in njegovih soavtorjev, kar pa seveda ne pomeni, da so to dobesedni prevodi. Küzmics je bil mojster besede in se je odlično znašel tudi pri presajanju zapletenih filozofskih besedil, kakršen je recimo predgovor k Pismu svetega Pavla. Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da je tudi madžarsko besedilo prevod. Prekmurski evangeličani so v 18. stoletju z varovanjem svoje vere varovali tudi svojo materinščino in ustvarili besedila, ki so bila dolgo časa izhodišče tako za prekmurske evangeličane kot tudi katoličane, Küzmiceve besedne zveze pa so vse do danes prisotne v molitvi porabskih Slovencev.

LITERATURA

- BÁRÁNY, György – BÁRÁNY, János – SARTORIUS, János, 1754: *A' mi urunk Jesus Kristusnak Uj testamentoma*. Laubán.
- CSEPREGLI, Zoltán, 2000: *Magyar pietizmus 1700-1756*. Tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez. Budapest.
- –, 2004: *Az első magyarországi vend nyelvű kiadvány*. Magyar Könyvszemle.
- –, 2009: *Evangélikus bibliafordítások a XVIII. században* In: Heltai János, Monok István (szerk.) *Biblia Hungarica Philologica*. Budapest.
- JESENŠEK, Marko, 2005: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Zora. Maribor.
- –, 2010: *Prekmuriana*. Balassi Kiadó. Budapest.
- KÜZMICS, Stevan, 1771: *Nuovi zakon ali testamentom goszpoda nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvoics z grskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni*. V Halli Saxonskoj.
- NOVAK, Vilko, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Zadruga katoliških duhovnikov. Ljubljana.

- OROŽEN, Martina, 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Zora. Maribor.
- PAYR, Sándor, 1908: *A pietizmus paedagogikája*.
- –, 1924: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I.* Sopron.
- RAJHMAN, Jože, 1977: *Reformacija v Prekmurju*. Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti. Murska Sobota.
- SZIGETI, Jenő, 2002: *A 18. század első felének protestáns imádságirodalma*. Ráday gyűjtemény évkönyve 47.
radaygyujtemeny.hu/szigeti.htm
- TORKOS, András, 1736: *A' mi urunk Jesus Kristusnak Uj testamentoma*. Wittemberga.